
*Monizam ili pluralizam
društvenih znanosti*

Tomislav Jantol

I

Obrazloženja obnovljenih prijedloga za sjedinjavanjem svih društvenih znanosti, uključujući politologiju, ističu nužnost da upravo znanost, mnogo više nego do sada, pridonosi razvijanju praktične svijesti kojom bi članovi zajednice osvještavali i uređivali svoj zajednički život. Takva nužnost doista postoji, ali zahtjev o kojem je riječ nije time ništa jasniji: imaju li predlagači na umu plansku koordinaciju u znanstvenom radu ili organizacijsko sjedinjavanje znanstvenih snaga i istraživačkih napora na osnovi postojećeg pluralizma društvenih znanosti, ili misle na ukidanje disciplinarnog i teorijskog pluralizma u jednoj »znanosti o društvu«. Je li pozivom na Marxovu tezu o jednoj »znanosti povijesti« prijedlog pojašnjen?

Nema sumnje da je riječ o relevantnom, ali vrlo kompleksnom prijedlogu, koji treba temeljito razmotriti. Možda bismo tom razmatranju mogli pridonijeti izvođenjem metodičkih pouka iz dosadašnjeg razvoja društvenih znanosti u našem socijalističkom društvu, posebice njegove pluralističke artikulacije.

No prije toga valja pojasniti pojmove. *Znanost* bismo za ovu priliku mogli definirati kao »kompleks pravila po kojima se teorije grade i proveravaju«. *Teorije* su misaoni sistemi koji (pojmovno) rekonstruiraju zbilju u relacijama smislenosti.¹ Predmet *društvenih znanosti* jest društvo kao sistem odnosa između ljudi koje uspostavljaju uzajamnim djelovanjem u proizvođenju uvjeta i sredstava za zadovoljavanje svojih potreba.

¹ Usporedi: J. Habermas, *Saznanje i interes* Nolit, Beograd, 1975.

² K. Popper ustvrđuje da su teorije mreže kojima nastojimo »svijet uhvatiti, racionalizirati, objasniti i ovladati«. Usporedi: K. Popper, *Logik der Forschung*, Tübingen, 1966. I 1969.

U pojmu znanosti je, dakle, naglašena *metodička* dimenzija spoznajnih napora kojima prilazimo predmetu znanstvenog interesa, dok je u pojmu teorije iskazana smisljena određenost slike o tom predmetu. U tom smislu, govorimo li o politologiji kao znanosti politike, mislimo na sistem pravila kojima istražujemo političku zbilju (kompleks političkih pojava) i formiramo njezinu teorijsku sliku.

Što onda znači pojam *marksističke politologije*?³ Ostanemo li vjerni našoj definiciji znanosti, marksistička politologija je znanost o politici koju karakterizira *određena* metodologija. Budući da je metodologija vezana za teoriju, tj. da se specifični način spoznavanja u određenoj znanosti podudara s njezinim teorijskim iskazima, marksističku politologiju možemo shvatiti i određenom *teorijom*.

Marksistička politologija razvila se, pored drugih teorijsko-metodoloških sistema misaone prerade političke zbilje, u nekoj mogućoj shemi klasifikacije označenih kao normativistička, pozitivistička itd. politologija.⁴ Unutar svakog od tih teorijskih sistema razvijaju se različite teorije koje svojim posebnim metodama formiraju svoju sliku predmeta. Odnos između tih općih i posebnih teorijsko-metodoloških sistema možemo označiti kao odnos između teorijsko-metodoloških *orijentacija* i *teorija*. Nazivi tih teorijskih orijentacija upravo naglašavaju njihove specifične metodološke značajke, ali iskazuju također njihove teorijske značajke. Prema tome, pojam znanosti (o politici) opći je naziv za kompleks pravila teorijskog mišljenja, dok pojam marksističke znanosti politike upućuje na specifičnu teorijsko-metodološku orijentaciju koju karakteriziraju određene metode i određeni sistem teorijskih iskaza.

Koje su specifične karakteristike marksističke politologije? Načelno govoreći, marksistička politologija je, za razliku od drugih teorijskih orijentacija, karakteristična po tome što politiku shvaća kao kompleks političkih pojava kojima se posreduju konfliktni ekonomsko-socijalni odnosi u društvu. U društvu kao sistemu ekonomskih, socijalnih i političkih odnosa između ljudi, materijalna proizvodnja života je osnova koja uvjetuje sveukupnu društvenu strukturu i dinamiku, ali tako da je ne determinira u svim njezinim varijacijama. Politički život društva strukturira se i oblikuje na osnovi sistema odnosa proizvodnje, ali vlastitom logikom, sa stajališta koje ima mogućnosti da povratno djeluje na ekonomski i druge oblike društvenog života. Društvo je, prema tome, konkretna cjelina svih životnih manifestacija na podlozi određenog načina materijalne proizvodnje života, u kojoj politika posreduje odnose između ljudi sredstvima vrhovne društvene moći (vlasti). Budući da način materijalne proizvodnje života ovisi o razvijenosti proizvodnih snaga i sistema proizvodnih odnosa (Marx: »oblika saobraćaja«), a proizvodni odnosi su strukturirani kao klasni odnosi, politika je specifičan oblik klasnog posredovanja društvenih

3

Zbog nerasčišćenih dilema u pogledu poimanja marksizma kao znanosti, filozofije, kritike ili ideologije, morao bih pojam marksističke politologije staviti pod navodnike, ali sam ih izostavio jer ne vidim argu-

mente kojima bi se osporila mogućnost da marksizam shvatimo i kao znanost.

4

Usporedi: K. v. Beyme, *Suvremene političke teorije*, Stvarnost, Zagreb.

odnosa proizvodnje. A klasni odnosi su posredovani sistemom državne vlasti. Ekonomski vladajuća klasa ujedno je politički vladajuća klasa, i politika se pojavljuje kao proces primjene instrumenata vlasti za potčinjavanje ekonomski podređene klase i ujedno kao proces borbe potčinjene klase za državnu vlast. Kako je klasa samo poseban kolektivni oblik društvenog života pojedinca, politika se mora promatrati i kao specifična manifestacija društvenog života pojedinca koji uspostavlja veze s drugim ljudima nastojeći zadovoljiti svoje potrebe. U tom smislu politika se pojavljuje kao veza pojedinca i zajednice (u zajednicu okupljenih ljudi), u kojoj ljudi uzajamnim komuniciranjem osvještavaju svoje potrebe i utvrđuju uvjete i način njihova zadovoljavanja.

Proistječe da je politika neobično kompleksna pojava u teško razmisivom (osim kao normativno-institucionalni sistem vlasti) sistemu veza s drugim društvenim pojavama; njezinu posebnost čini prepoznatljivom medij kojim se posreduje ustrojstvo zajednice, medij moći.

Politika se — kao i drugi oblici društvenog života — zbiva na osnovi prepoznatljivih zakona *dijalektike*. Reflektirani oblik tog objektivnog zakona društvenog života jest dijalektika kao metoda. Takva metoda, koja nije ništa drugo nego reflektirani oblik zbiljskog toka društvenog života, najkarakterističnija je za marksistički način mišljenja. Dijalektički način mišljenja u spoznajnom postupku iskazuje metodičko stajalište cjeline (Lukacs: »konkretni totalitet«), dok u strukturi društvenosti materijalnoj proizvodnji pridaje značenje biti. Isto tako dijalektičko mišljenje karakterizira »metodička nevjerica« da je istina sadržana u »neposrednoj danosti pojave«, te poimanje povijesti kao rezultante odnosa »subjekta« i »objekta«. Pri tome se subjektivitet iskazuje u osviještenoj proizvodnji društvenih uvjeta života (prerađivanjem prirode i razvojem »oblika saobraćaja«), a (društveni) objektivitet u silama »što su nastale iz njihovih odnosa« (odnosa ljudi, op. T.J.) »i otele se od njihove kontrole«⁵.

U marksističkom poimanju »činjenice« političkog života samo su momenti povijesnog procesa dijalektičkog kretanja. Budući da objekti znanstvenog promišljanja imaju subjektivitet, ne možemo ih istraživati metodama prirodnih znanosti koje operiraju nepromjenjivim strukturama predmeta i zakonima stroge kauzalnosti.

Proistječe da je marksistička misao politike jedna teorijsko-metodološka orijentacija, koju temeljni princip kritike razlikuje od prirodnoznanstvenog uzora i pridaje joj posebno mjesto između znanosti i filozofije.⁶

Jesu li unutar marksističke orijentacije moguće posebne teorije, ne samo kao sistemi iskaza o pojedinim područjima političke zbilje (teorija partije, sistema, itd.) nego i one koje o istom području zbilje nude različite iskaze kojima međusobno konkuriraju za ispravnost? To pitanje zahvaća u samo središte naše rasprave o monizmu i pluralizmu društvenih znanosti u nas.

5
Usporedi: G. Lukacs, *Povijest i klasna svijest*, Naprijed, Zagreb, 1970, str. 70.

6
Usporedi: J. Habermas, *Teorija i praksa*, Socijalnofilozofske studije, BIGZ, Beograd, 1980.

Historijsko iskustvo u tom pogledu je vrlo dragocjeno.

II

U našoj revolucionarnoj samosvijesti revolucija je shvaćena kao primjena jedne opće teorije na posebne prilike konkretne društveno-historijske situacije. Nakon osvajanja vlasti vodeće subjektivne snage našeg društva — radnička klasa i njezina avangarda kao organizacijski oblik klasne svijesti proletarijata — primjenjivale su »znanstvenu teoriju socijalizma« (marksističku teoriju ili, upotrijebimo li Lukacsev izraz, historijski materijalizam)⁷, kao konkretnu uputu za neposrednu revolucionarnu akciju. U rukama avangarde znanstvena teorija, osnažena instrumentima vlasti i snagom revolucionarne narodne volje, postala je neposredno praktična i činilo se da je time uspostavljeno historijsko jedinstvo subjekta i objekta, teorije i prakse. Međutim, nedugo poslije osvajanja vlasti i uspostavljanja osnovnih institucija novog poretka u društvu su se pojavile ozbiljne proturječnosti, čak elementi krize. Oblici su im bili različiti, ali s jednom osnovnom značajkom: društveni procesi se nisu odvijali na predviđeni način. To je bilo najuočljivije u materijalnoj proizvodnji, gdje su proizvodni efekti društvenog rada bili manji od raspoloživih proizvodnih potencijala, a pojavili su se i znaci nezadovoljstva radnih ljudi.⁸ Postavilo se pitanje koji su uzroci tome, pogrešne idejno-teorijske projekcije ili pogrešno primjenjivanje ispravne teorije? Ocjenama da je bilo pogrešaka u planiranju i rukovođenju, političko rukovodstvo je sugeriralo da su pogreške bile u primjeni teorije, a ne u samoj teoriji. Međutim, unatoč promjeni metoda rukovođenja, »ljudski materijal« socijalističke izgradnje i dalje se ponašao mimo očekivanja. Ubrzo je to poprimilo oblik svopćeg raskoraka između vladajuće ideološke samosvijesti i društvenog realiteta. Taj raskorak je bio osobito uočljiv u procesu materijalne reprodukcije u kojoj su proturječnosti između logike funkcioniranja društva i ratia vlasti poprimile konkretni oblik suprotnosti između *države* (kao sfere vlasti) i *društva* (kao sfere materijalne reprodukcije društvenog života). U sferi materijalne reprodukcije radna snaga je prestala biti osnovna proizvodna snaga, a revolucionarni entuzijazam osnovni pokretač radne snage. Ulogu motorne snage proizvodnje preuzeli su tehnika, tehnologija i kapital, dok se radna snaga motivirala interesima. U tim uvjetima proizvodnjom se više nije moglo upravljati propagandnim instrumentarijem masovne mobilizacije ljudske energije iz jednog centra direktivnog rukovođenja. Procesu reprodukcije više nisu podnosili administrativni voluntarizam države, nego su zahtijevali drugi tip upravljačkog racionaliteta. Sve dok nisu uspostavljeni uvjeti za njegovo djelovanje, u sferi reprodukcije jačale su tendencije objektivne samosvojnosti. Ubrzo je deatizacija ekonomije postala jedini izlaz iz sve zaoš-

7

G. Lukacs, *Povijest i klasna svijest*.

8

Usporedi: D. Bilandžić, *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, CDD, Zagreb, 1975.

trenjih proturječnosti društvenog sklopa. Deetatizacija je otvorila prostor za objektivno djelovanje zakona vrijednosti — dakako, na materijalnoj osnovi društvene podjele rada i autonomne cirkulacije proizvodnih faktora — koji je potkopao temelje etatističkog jedinstva društvene cjeline (tj. idealnog, prividno neproturječnog totaliteta). U pukotinama su se pojavili uvjeti za objektivnost društva, a time i objektivne osnove društvenih znanosti.

Premda se država i društvo nisu organizacijski (konstitucionalno) razdvojili u dvije zasebne sfere, razdvojili su se stvarno, načinom funkcioniranja. Društvo, kao sfera materijalne proizvodnje, funkcioniralo je na osnovi vlastitih pravila diktiranih logikom proizvodnje, a država na osnovi drukčije logike vlasti. Deetatizacijom ekonomije relativna autonomija društva i politički je sankcionirana. Dakle, nasuprot državi konstituirala se zasebnost ekonomskog života (kao i zasebnost socijalnosti).

Deetatizacijom ekonomije ni politika više nije mogla funkcionirati na dotadašnji način, što će reći kao neposredna voluntaristička primjena sredstava državnog monopola prinude na »ljudski materijal« socijalizma, nego se pretvarala u složenu djelatnost usmjeravanja proturječnih društvenih tokova koji imaju vlastitu logiku. U diferenciranom društvu politika je morala otkrivati razloge svojih upravljačkih mjera i dokazivati ih pred publikom radnih ljudi koji kritički propituju političke odluke sa stajališta svojih interesa. Time se nametnula (teorijska) potreba za znanošću politike, i (zbiljska) potreba za javnošću.

III

Raspad idealnog jedinstva društvene samosvijesti i realiteta pokazao je da je »svjesni bitak« (Marx) socijalističkog društva slojevit. U »proleterskom društvu« vladajuća misao je, dakako, misao vladajućeg proletarijata. U klasnoj svijesti proletarijata — čiji je nosilac politička organizacija radničke klase — sjedinjeni su svi oblici svijesti; znanost (teorija), politička ideologija i osviještena volja radnih ljudi (javno mišljenje). Činilo se da tako idealno sjedinjena društvena misao povećava sposobnost umnog saraoosvještavanja i samodjelovanja društva. Budući da je historijski materijalizam bio shvaćen kao vrhunac teorijske misli koju nije moguće više razvijati, nego samo primjenjivati, ozbiljiti, 11. teza o Feuerbachu bila je najviše navodeno mjesto iz Marxovih tekstova.⁹ Osnovni zadatak idejno-teorijskog rada bio je sveden na distribuciju historijskog materijalizma u »mase«, na prosvjećivanje radnog naroda.

S pojavom proturječnosti u materijalnom bitku društva, svi elementi svjesnog bitka, svi oblici svijesti stavljeni su u pitanje. I historijski mate-

9

»Filozofi su svijet samo različito interpretirali, radi se o tome da se izmijeni.«

rijalizam. Povratak Marxu, diktiran potrebom da se propita idejno-teorijsko ishodište etatiističke politike, pokazao je svu kompleksnost marksiističke teorije. Uočeno je da bogatstvo teorijskih perspektiva koje marksiistička misao otvara ne samo dopušta ili omogućuje, nego upravo zahtijeva kritička istraživanja u svim pravcima.

Iz proturječnog karaktera predmeta (društvo) proistječe pluralistička perspektiva razvoja znanosti. Slika društvene zbilje, u kojoj je proizvodnja posredovana društvenom podjelom rada i konkurencijom, odnosi ljudi odnosima stvari (robama), a društveno zajedništvo otuđenom moći, jest kompleksna, proturječna, iskrivljena i nije ju moguće rekonstruirati bez *kritičnog posredovanja* u kojem se društvena istina oslobađa privida. U tom posredovanju znanost se služi strogim metodama koje osiguravaju objektivnost u pristupu predmetu i provjerljivost njezinih spoznajnih rezultata, ali pri tome nije nikad unaprijed potpuno sigurna u ispravnost svojih iskaza.¹⁰ Prije svega, društveni život je mnogo bogatiji sadržajima nego teorija svojim iskazima. U konkretnom istraživačkom pristupu predmetu znanost zahvaća samo pojedine regije društvenog bitka i poneke tendencije u njemu, ne znajući ima li u rukama onu glavnu, vodeću. Stoga mora pokušati prilaz predmetu s različitih strana (metodičkih ishodišta) i društvenu istinu predočiti s više iskaza od kojih svaki ima šansu da bude istinit. Je li teorijski iskaz istinit ili nije, utvrđuje se provjerom. Konačna provjera je, dakako, u *praksi*. Međutim, ostvarivanje teorije u praksi nije jedini mogući način provjere njezine ispravnosti.¹¹ Moguća je prethodna provjera, provjera *kritikom*. Uzajamna kritika znanstvenih teorija vrlo je značajan filter, s ponajprije logičkim sitom koje teorijske iskaze oslobađa očitih pogrešaka. Koliko je znanstveno mišljenje karakteristično po metodičkoj strogosti, toliko po metodičkoj sumnji,¹² koja kritičku pažnju održava budnom, ne dopuštajući iluziju konačne i neopozive sigurnosti u ispravnost teorijskog iskaza.

I, najzad, pretpostavka razvojnosti društvenog predmeta implicira mogućnost, pa i nužnost da pojedini teorijski iskazi zastarjevaju, što je također razlog stalne sumnje u ispravnost postojećih teorija i poticaj neprekidnim istraživanjima.

10

»Nikada ne može biti posve sigurno da je jedna određena teorija istinita, čak ni tada ako se čini da ona rješava probleme koje sebi postavlja.« H. Albert, *Traktat über kritische Vernunft*, u: K. v. Beyme, *Suvremene političke teorije*, Stvarnost, Zagreb, str. 18.

11

Praksa nije neproblematičan kriterij istinitosti. Praksa kao tekuće djelovanje i događanje (empirijska) ne može biti konačna instanca istinitosti, jer znanost barata »hi-

storijskim zakonima«, dok je empirija ljudsko djelovanje na osnovi neposredne svijesti i interesa. U historijskom smislu, pak, praksa je nesigurna instanca istine zbog toga što ovisi o »slučajnostima« zbiljskog toka događanja.

12

U takozvanim racionalističkim teorijama (Popper, Albert, Habermas) metodička sumnja je ishodišna točka cijele teorijske orijentacije.

Nema sumnje da sve ove metodičke napomene vrijede i za politologiju u našem suvremenom samoupravnom društvu. To društvo se, naime, još razvija na historijskim osnovama klasnog društva. Otuda proturječno ustrojstvo društvene cjeline života (Lukacs: »bitka«), sličnog onom (građanskom) svijetu iz kojeg izlazi. Međutim, konkretna struktura i oblik društvenog bitka ipak se ponešto promijenio tako da je nužno poduzeti nove spoznajne napore. Pri tome valja razvijati i *nove* pojmove — dakako, ako su realni sadržaji društvenog života bogatiji nego sadržaji pojedinih tradicionalnih pojmova — te, posebice, specijalne (»uže«) pojmove, koji su informativniji od općih (»širih«).

Tako bi, primjerice, trebalo tradicionalnu shemu klasne dihotomije konkretizirati pojmovima koji bi iskazali promjene u njezinu realnom društvenom sadržaju i pojavnim oblicima. Spomenimo vlasništvo sredstava za proizvodnju koje se posreduje na drukčiji način nego u modelu etatističkog socijalizma; posreduje se ne samo upravljačkim ovlaštenjima države, nego prije svega samoupravnim pravima (ovlaštenjima) radnih ljudi i njihovih asocijacija. Kategoriju vlasništva pri tome valja upotpuniti kategorijama upravljačke moći i utjecaja. Klasno protivništvo proletarijatu se pojavljuje u obliku uzurpacija moći koncentrirane u rukama (državne) birokracije i (privredne) tehnokracije. Isto tako, kategorija radničke klase obuhvaća vrlo kompleksne sadržaje. Klasni se subjektivitet radnika, primjerice, i praktično i teorijski iskazuje u nekoliko posredujućih oblika: (1) samoupravnim pravima radnih ljudi i građana; (2) državnim sistemom vlasti; (3) idejnim vodstvom klasne avangarde; (4) znanstvenom proizvodnjom svijesti; (5) javnim mišljenjem.¹³

Teorijsku svijest društva predstavlja kritičkom refleksijom posredovani uvid u istinu društvene zbilje. Da bi postala praktičnom, teorijsku svijest moraju usvojiti radni ljudi (i ostali subjekti društvene prakse) i primjenjivati je kao uputu za akciju na ostvarivanju svojih potreba i interesa. Proistječe da »praktičnost« znanstvene teorije ima granice, i to s obje strane društvenog prostora: kako sa strane vlasti, tako i »društva«.

U socijalističkom poretku vlast uvelike kontrolira javni prostor društva, i znanstvene teorije se prevode u praksu posredstvom njihovih političkih odluka. Druga granica ostvarljivosti teorije jest stanje svijesti radnih ljudi (koja se ne podudara s teorijskim mišljenjem). U tom smjeru se teorija prenosi u praksu radnih ljudi komuniciranjem (komunikacijskim posredovanjem) u javnosti. Taj kanal prijenosa teorije u praksu dobiva sve više na značenju. Javnim komuniciranjem teorijskih iskaza razvija se javna svijest radnih ljudi, koja ih osposobljava za samostalno političko rasuđivanje i samoupravno odlučivanje.

13

Usporedi: E. Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*.

U praktičnoj primjeni teorije pojavljuje se i »vrijednosno pitanje« (Wertfrage) znanosti. Iako se teorija vrijednosno opredjeljuje već pri izboru predmeta, te svojim iskazima,¹⁴ vrijednosna dimenzija teorije najviše dolazi do izražaja u njezinoj primjeni, u praksi. Teorija se vrednuje onime čemu služi. Čemu služe znanstvene teorije u našem društvu? Najopćenitije, formiranju samosvijesti kojom društvo oblikuje svoj život. Međutim, naše društvo, kao i svako klasno društvo, jest proturječno, s diferentnim kako objektivitetom, tako i subjektivitetom. Diferentni subjektivitet iskazuje se u pluralizmu društvenih subjekata, u različitosti njihove svijesti i utjecaja na usmjeravanje društvenih tokova. Takvom subjektivitetu imanentna je mogućnost da društveni život usmjerava u različitim pravcima, u pravcu održavanja postojećeg stanja konfliktnosti društvenosti ili u pravcu njegova prevladavanja. Znanstvena teorija može pripomoći u jednom i drugom pravcu — ovisi o tome kakvu svijest (znanja, spoznaje) razvija. *Instrumentalna* svijest usmjerena je na oblik društvenog života u okviru postojećeg sistema društvenih odnosa.¹⁵ *Emancipacijska* svijest, otvarajući humanističku perspektivu drugog svijeta, omogućuje temeljne (revolucionarne) promjene u načinu društvenog života.

U tekućem životu ne postoji čvrsta granica između instrumentalne i emancipacijske prakse, stoga ni granica između instrumentalne i emancipacijske svijesti. Zbog toga je potrebna kritička refleksija ne samo društvenog »objekta« nego i same znanosti i njezine društvene funkcije, čije ishodište nalazimo u društvenoj potrebi za promjenom načina života u pravcu ozbiljenja emancipacijske svrhe socijalizma.

Znanost politike koja proizvodi svijest o mogućnostima svladavanja tehničko-organizacijskih problema društvenog života, ne ukazujući na mogućnosti promjena u sistemu društvenih odnosa, jest instrumentalna, a ne emancipacijsko-revolucionarna. Na emancipacijsku praksu usmjerena znanost mora biti kritička i povezana s interesima ovog društvenog subjekta koji je nosilac historijskog napretka — s interesima radničke klase. Kritička funkcija znanosti je koordinirana s njezinim pluralističkim oblicima. To očito proistječe iz iskustva dosadašnjeg razvoja društvenih znanosti u socijalističkom društvu.

14

Prema R. Dahrendorfu, vrijednosti prodiru u znanost na šest načina: pri izboru teme, selektivnom obradom informacija, izborom vrijednosti kao predmeta znanosti, prikazivanjem vrijednosnih sudova kao činjeničnih sudova, primjenom rezultata istraživanja u praksi i na osnovi socijalne pozicije istraživača. Usporedi: R. Dahrendorf, *Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*, München, 1961.

15

Paradigmatični oblik instrumentalne teorijske svijesti je prirodoznanstvena svijest kojom se preraduje materijalna priroda. U društvenim znanostima instrumentalna svijest posreduje između čovjeka i društva kao prirodnog objekta. Usporedi: J. Habermas, *Teorija i praksa*.

VI

Rezimirajući iskustva dosadašnjeg razvoja društvenih znanosti, ističemo da su monistički pokušaji koincidirali s instrumentalizacijom teorijske misli, s njezinim podvrgavanjem zahtjevima održanja postojećeg stanja stvari. Podvrgavanje teorije *raison-u d'état* dovelo je do dogmatizacije političke misli. Dedogmatizacija političke misli, koja je uslijedila s demokracijom političkog života, koincidirala je s njezinim disciplinarnim i teorijskim pluralizmom.

S pluralizacijom znanstvenih disciplina pojavio se problem njihova razgraničenja. U tom razgraničenju tragalo se za isključivim predmetom i posebnim metodama pojedinih disciplina kojima bi se međusobno jasno razlikovale. Postupak koliko razumljiv, posebno u borbi za akademsko priznanje u početku razvoja novih disciplina, danas je nepotreban i nesmislen. Prožimanje disciplina, odnosno ukrštavanje znanosti na putu do njihova predmeta karakteristično je za sve znanosti, kako društvene, tako i prirodne. Uzajamna konkurencija na putu do istog predmeta može više koristiti nego štetiti. Uzajamna konkurencija različitih disciplina pomaže pronalaženje pravog puta do predmeta (istine); različiti prilazi omogućuju novi kut gledanja, različite metode pružaju više šansi za spoznavanje, a uzajamnom kritikom teorije se podvrgavaju prvoj instanci provjere ispravnosti svojih iskaza.

Valja naglasiti da pluralizam o kojem je ovdje riječ nije u suprotnosti sa zahtjevima da teorijska svijest mora uspostavljati jedinstvo po sebi parcijalne zbilje društvenog života. To jedinstvo ne garantira disciplinarni i teorijski monizam nego metodološka »pozicija totaliteta«, koja ostaje opća metodološka pozicija svih teorijskih pokušaja u okviru marksističke znanosti.

U pristupu društvu kao predmetu znanstvenog interesa politologija je u ponešto težem položaju nego što su druge društvene znanosti. Propitujući političku zbilju, politologija ulazi u područje kontrole, moći i vlasti, u kojem se dileme pokatkad raščičavaju argumentima snage. Jasno je da u to područje ulaze i druge društvene znanosti, ali ne izravno, jer je njihov predmet ipak izvan političke sfere. Politologija ulazi u područje politike izravno i zato je pod budnom pažnjom nosilaca vrhovne političke moći. Ako se u području politike formira interes koji ima isključivo uporište u političkom monopolu, kritička misao mu je izravna prijetnja, i to je prirodni uzrok »kratkih spojeva« između politologije i nosilaca političkog monopola.

Valja upozoriti i na to da tendencije monopolizacije postoje i u teorijskom mišljenju, u znanosti; riječ je o tendencijama da se monopolizira pravo na promišljanje društvenog života, pravo na društvenu istinu. Pravo na teorijsko promišljanje društvene zbilje imaju svi društveni subjekti, kako znanstvenici, tako političari, novinari i radni ljudi i građani. I nitko nema isključivo pravo na istinu. Političko mišljenje ne može biti monopol neke posebne društvene grupe, ni one koja o politici najviše zna, znanstvenika politike.

Znanost politike nema zadaću da otvori znanstvenicima put do vlasti, nego, naprotiv, da radnim ljudima otvara put do ukidanja vlasti, do samoupravljanja. Znanost politike, je, prema tome, usmjerena ne na političko samodjelovanje, nego na praksu radnih ljudi. Zato u svojoj znanstvenoj proizvodnji ne može voditi računa samo o ispravnosti svojih teorijskih uvida u politiku nego i o interesima radnih ljudi kojima osvještava njihovu praksu. Budući da znanost nema drugih izvora snage osim u sposobnosti spoznavanja i uvjerljivosti svojih iskaza, ona se mora dokazivati produkcijom teorijske svijesti kojom osnovne društvene snage osvještavaju izgradnju socijalističkih društvenih odnosa.

S obzirom na proturječno ustrojstvo društvenog života i na dijalektički odnos teorije i prakse, društvene znanosti moraju djelovati u oblicima disciplinarnog, teorijskog i metodološkog pluralizma, sve dok ih eventualno ne sjedini historijska perspektiva neposrednog jedinstva subjekta i objekta, odnosno teorije i prakse, u umnoj samodjelatnosti društva. Ne pretpostavlja li prijedlog za sjedinjavanjem društvenih znanosti, kojim bi se ukinuo njihov pluralizam, da je to vrijeme već nastupilo? Takva pretpostavka, međutim, nema nikakvih realnih osnova.

Misao koja stremlji zbilji našega historijskog vremena mora biti pluralistička, jer zbilja tog vremena stremlji pluralističkoj misli.